

lentőségű a Széphalomban található Kazinczy Emlécsarnok, az azt övező Kazinczy-kert, ahol Kazinczy Ferenc és családja sírhelye is található. Itt áll majd – az országosan egyedülálló – Magyar Nyelv Múzeuma, melynek alapkövetételére 2001-ben került sor, átadása 2004-ben várható. A Kazinczy és Kossuth szellemi örökségére épülő „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati országos középiskolai verseny 2002-ben 30. alkalommal kerül megrendezésre.

Városunkban sokéves múltra tekint vissza a sísport. A Magashegyen több, jól kiépített, felvonóval ellátott sípálya, futópálya és két szánkópálya várja a téli sportok kedvelőit. A 2001-ben átadott, közel 1400 m hosszú ülőszékes felvonó igazi idegenforgalmi látványosság. 2002-ben kerül átadásra a sportcsarnok és a fedett uszoda a sportolni vágyók örömeire. A szabadidősport terén is előrelépés tapasztalható: 48 órás kosárlabda mérkőzések, streetball versenyek, városi kispályás futballmérkőzések, „Mozdulj Újhely” és egyéb programok várják az érdeklődőket.

A régió gazdasági fejlődésének egyik lehetséges útját az idegenforgalom növekedésében látjuk. Elkészült és folyamatosan aktualizáljuk a Zemplén régió turisztikai „vonzerő leltárát”. A szállásfeltételek és a vendéglátás fogadókapacitásának és minőségének folyamatos javítására törekszünk.

Bízom abban, hogy ismertetőm felkeltette érdeklődésüket településünk iránt, a konferencia alkalmával kedvező benyomásokat szereznek, megismerik vendégszeretetünket, és jó szívvel gondolnak majd vissza az itt töltött napokra.

Szamosölggyi Péter

A zempléni tájak természeti értékei

Néhány olyan gondolatot szeretnék ismertetni, amely nem új, nem is eredeti, de az egyre inkább időszerűvé váló problémák egy részének megértéséhez talán némi segítséget nyújthat. Egy részükkel csak az itt huzamosabb ideig élők találkozhatnak, míg másokkal az ide látogatók is szembesülhetnek. Ellentmondások ezek, melyek feloldását, a legjobb megoldás útját nem tudhatjuk, legfeljebb sejtethjük.

A Zempléni-hegység, amely az Északi-középhegység legkeletibb tagja – legalábbis nevében – minden iskolát végzett ember számára ismerős név. Ilyen elnevezéssel tanítják sok évtizede általános és középiskolai tankönyvek alapján. Újabban köznyelvben kezd elterjedni a *Zemplén* változat, amit a hazai hegységek zöme: Bükk, Mátra, Bakony, Mecsek stb. is példáz. A földrajzi köznevet is tartalmazó forma hazánkban már ritka: Kőszegi-, Soproni-, Velencei-, Budai-hegység stb., ezek mindegyike egy-egy település nevéből alakult. A Zempléni-hegység névadó települése, Zemplén azonban a jelenlegi Magyarország határáin kívül, Szlovákiában van, ráadásul nem is a hegylánc folytatásában. Az egykori Zemplén vármegye manapság nem önálló, hanem Borsod-Abaúj-Zemplén megye része (legalábbis ami magyar területen maradt), s a nevet is csupán egyetlen, a hazai Bodroghköz keleti szélén, a Tisza partján fekvő település, Zemplénagárd viseli. Érdemes tudni, hogy az egykori Zemplén vármegye a Taktaköz és a Bodroghköz lapályától egészen a mai lengyel és ukrán határig, a Kárpátok északkeleti csúcsáig húzódott és a ma Zempléni-hegység néven ismert tájat csak kisebb részben foglalta magában. Nagyjából Tokaj-Hegyalja bortermelő vidéke volt ez. Bár a megye határa az évszázadok során többször is változott, Abaúj megye irányában Megyaszó, Golop, Monok, Tállya, Erdőbénye, Háromhuta (akkor még Óhuta, Középhuta és Újhuta néven), Komlóska, Makkoshotyka, Sárospatak, Sátoraljaújhely (Rudabányácska és Széphalom), Mikóháza és Vilyvitány sorakozott a hátán. A tájat Hegyaljának nevezték, amely az Eperjes-Tokaji-hegylánc pereme volt. A mai Zempléni-hegység jelentősebb része mindig is Abaúj vármegyéhez tartozott. Érdekes elgondolni, hogy aki pl. *Zemplénbe* indul túrázni, s felkeresi Füzér, Telkibánya nevezetességeit vagy a nagyhutai Kőkapu, a regéci Rostalló és Ördög-völgy természeti szépségében gyönyörködik, még csak nem is érinti Zemplént. Az itt élők egy része, főleg a hegyköz lakossága átvette a zempléni titulust (pl. Pálháza a Zemplén szíve....), de a Hernád felőli oldalon őrzik a maguk abaújiságát.

Tamaskó Ödön 1958-ban a *Zempléni hegység* című könyvében *Nevesincs* országként ír e tájról, nem véletlenül. A Tokajtól Eperjesig húzódó, az első világháború trianoni békediktátum mesterséges államhatára által kettévágott hegylánc elvesztette a nevét is. Sokáig Hegyaljaként emlegették, de használták a Sátor-hegység formát is (a bortermelő vidék az abaújszántói Sátor-hegytől a sátoraljaújhelyi Sátor-hegyig tart). Tudományos közlemények sorában találhatjuk így. A földtannal, geológiával foglalkozók előszeretettel használják a Tokaji-hegység elnevezést, ami a tokaji Nagy-Kopasz hegycsoport létezése miatt félreérthető lehet. A legcélszerűbb az Abaúj-Zempléni-hegység használat lenne.

A névváltozás jövőjét nem tudhatjuk, de várható, hogy a szűkebb körben terjedő Tokaji-hegység helyett a köznyelvben meghonosodni látszó Zemplén marad fenn.

A hegység természeti értékeinek feltárása már sok évtizede megkezdődött. Eleink ismerték a vulkáni hegység üvegszerű ásványát, az obszidiánt. Pattintott pengeként használták és kereskedtek vele. A középkorban már ismert aranybányák működtek itt. Jelentős kitermelés folyt, míg a készletek, a telérek ki nem merültek. „Tokaj szőlővesszein nektárt csepegettél...” A Himnusz sora a messze földön híres bortermelő vidék évszázadokon át fontos termékére utal. Aki vonattal érkezik e vidékre, s a tájra tekint, mintegy harminc percen keresztül csak szorgos emberek által művelt szőlőskerteket lát. El lehet gondolni, mennyi munka fekszik ebben. Azt pedig régi metszetek ábráin láthatjuk csak, hogy a XIX. század végén itt is pusztító filoxéravész előtt még ennél is nagyobb területeken, a hegyek csúcsáig gazdálkodtak. A szőlőültetvények hozzátartoznak jellegzetes zempléni tájunk képéhez, s csak a felületes szemlélő hiszi, hogy ezek teljesen kipusztították a délies hegylábak természetesen növényzetét és állatvilágát. Valójában éppen ezek őrizték meg azt, ami egykor az ősi alföldi hátakon is élt, csak onnan már a nagytáblás szántóföldi gazdálkodás, az intenzív gyomirtás és a talajmeliorizáció által szinte teljesen eltűntek. Az évszázadokon keresztül kézi erővel művelt szőlők mezsgyéiről, parlagjairól a filoxéra pusztítása után tág teret kaptak a terjedésre a ritka növények és állatok. A sziklák benövényesedése újra beindult, hasonlóképpen, ahogy évezredekkel korábban is történhetett. Ma sok helyen láthatók árvalányhajas, virággazdag lejtősztyeppék a szőlők fölötti oldalakon. A mai tájképhez ezek a pannon és sokszor szubmediterrán élőlények ugyanúgy hozzá tartoznak, mint a hegység belsőbb, magasabb gerinceinek kárpáti elterjedésű növény- és állatfajainak otthon adó bükkösei, patakmenti égerligetei. A nyáron sokszor igen meleg, délies oldalak, amelyeket már csak e tény miatt is sokkal kevesebb kiránduló látogat, mint az enyhülést nyújtó hegyvidéket, sok érdekes növény és állatfaj menedékei. Különösen a Tarcál és Tokaj közötti Nagy-Kopasz mintegy kétszáz év óta fokozatosan, dokumentumok által nyomon követhetően felhagyott szőlőparcellái gazdagok flórában, faunában. Több faj hazánk területén csak innen ismert. A vastag vulkáni sziklára települt löszrétegek talajának tápanyaggazdasága eltér a hegyvidék legtöbb részén fellelhető szilikátmálladék eredetű agyagos talajoktól, így jó pár olyan védett növényfajnak vannak itt kiterjedt állományai, amelyek másutt ritkák. A Tokaj-Bodrogzug Tájvédelmi Körzet élővilágáról leginkább a botanikai szakfolyóiratokban olvashatunk, ismeretterjesztő kiadványt nem ismerünk e tájról.

Az állatvilág ismertetése még több jövőbeli feladatot állít elénk. Abaújszántó és Tarcál közelében is előkerült pl. a fűrészlábú szöcske, hazánk legnagyobb, akár tíz centiméterre is megnövő rovára. Ez a szűznemzéssel szaporodó (csak nőstény példányok ismertek) ragadozó állat első hazai közlése is e vidékről való: Chyzer Kornél fedezte fel Sátoraljaújhely mellett az 1800-as évek végén. A bártfai születésű, 1869-ben Sátoraljaújhelybe költözött megyei tisztiorvos igen jelentős természetkutató volt. E vidék rendszeres tudományos feltárását mindenképpen az ő munkásságához köthetjük, annak ellenére, hogy előtte több ténnyel is megfordult a vidéken (Kitaibel Pál, Hazslinszky Frigyes). Chyzer nem csupán maga járta a vidéket, hanem másokat is buzdított erre. Így fogalmazott erről 1885-ben: „*Akkora területen mint Magyarország, nem is remélhető másként a rovarfaunának tökéletes feltárása, mint ha az ország különböző vidékein lakó rovarászok lakóhelyük környékén éveken át rendszeres kutatásokat folytatnak és ezek eredményét közzé teszik. Csak ily módon lesz majd elérhető, hogy a magyarországi rovarfauna teljes ismeretéhez valaha eljuthassunk.*” Ugyanebben a cikkében 2461 Zemplén megyei bogár ismeretéről számolt be. Chyzer a természettudományban leginkább a pókfaunisztikai munkássága által elismert. Herman Ottót követve (jó barátságban volt vele) Ladislaus Kulczynkyvel közösen megalkotta a háromkötetes Magyarország új pókfaunáját valamint a Magyar Birodalom Állatvilága (Fauna Regni Hungarie) katalógusának pókokkal foglalkozó fejezetét. Természete-

sen számos szemléni adattal gazdagította ezekben a hazai faunakutatást. A közegészségügyben végzett munkája mellett (amelyet később a minisztériumban folytatott) sok élőlénycsoport feltérképezésében vállalt szerepet. Sorra gyűjtötte és tette közzé az alacsonyabb rendű rákok, százlábúak, ikerszelvényesek, egyenesszárnyúak, bogarak, hártýásszárnyúak, halak és növények e vidékről ismertté vált adatait. Egyes élőlénycsoportok leírását másokra bízta: a kétszárnyúakat Kowarz Ferdinánd, a bogarakat (amelyekről később Chyzer is közölt újabb adatokat) Biró Lajos dolgozta fel. A későbbi neves Új-Guinea-kutató fia házitanitójául alkalmazta Sátoraljaújhelyben. Gyakran járták együtt a vidék tájait.

Chyzer későbbi, 1905-ben közzétett, a növényvilágról szóló alapvető írásában visszatekint a néhány évtizeddel korábbi tapasztalataira. „Most már az én időm annyira előre-, szemem pedig annyira hátrahaladott, hogy nincs többé reményem fűvészeti tanulmányaim és gyűjtéseim folytatására, átadom tehát adataimat a jövő nemzedékének, folytassák ott, ahol én elhagytam s kívánom, hogy a haza megismerésére szolgáló adatok gyarapításán felül a scientia amabilis nekik is annyi örömet és élvezetet szerezzen, mint annak idején nekem szerzett!... A vármegye nyugati oldalán végigvonul az eperjes-tokaji trachyt-hegylánc az, melynek forró lejtői adják a híres tokaji bort, de sok érdekes növényt is. Ennek Sátoraljaújhelynél festőileg csoportosult hegyeiről, melyek közt a legmagasabb az 510 méternyi Magashegy származik herbariumom legtöbb szemléni növénye, valamint a hegylánc végső pontját képező, a nagy magyar Alföldbe őrskemént benyúló 516 méternyi magas tokaji hegyről (Kopasztető). A délkeleti lapály a Bodrogköz számos tavával és mocsarával a vízi növények kitűnő termőhelye volt. Meg kell mondanom, hogy csak volt, mert a Tisza, a Bodrog és a Latorcza szabályozása, a tavak és erek lecsapolása annyira megváltoztatta ezen vidék jellegét, hogy a hol 100 holdnál nagyobb tónak sásos, rakkotyás vizében még 20 évvel ezelőtt vízi növényeket gyűjtöttem, a hol a vadliba és kócsag fészkel, ott ma a legszebb búza és tengeri terem s a jövő fűvésze nyomát sem fogja találni az általam ott gyűjtött növényeknek.

Ez a vidék magasságra nézve az ország legalacsonyabb pontjai közé tartozik, mert egyes helyeken a Bodrog és Tisza közt csak 94 méternyre fekszik a tenger színe fölött. A vízi flórán kívül még egy különlegest találunk a Bodrogközön, a sivar futóhomok flóráját.”

Ennek az írásnak a folytatása volt 1939-ben Kiss Árpád szegedi vegyész és műkedvelő botanikus listája, amely az ugyanezen időben itt dolgozó Hargitai Zoltán és Soó Rezső cikkeivel kiegészítve változatos képét mutatja az ekkorra már csak a mai országhatárok közé szorított területnek. Érdekes, hogy Chyzer eredményeit 1945 után nem méltatták, mintha elfelejtették volna. Pedig sokan járták e vidéket, és a korábban fel nem tárt hegységbeli részek, különösen

a korabeli abaúji Rostalló és István-kút vált a Természettudományi Múzeum munkatársainak, majd másoknak is kedvelt kutatóhelyévé. Mégis azt lehet mondani, hogy e tájak élővilágának pontos felmérése mind a mai napig nem történt meg. A szakirodalmak közt teljességre törekvő, a növény- és állatvilágot egyaránt összefoglaló könyv nincs. Az 1950-es évek kutatásai nagyobb részben feldolgozatlanok, publikálatlanok maradtak. Csupán néhány állatcsoportról jelent meg az elmúlt évtizedben összefoglaló munka, jóval több a hiányosság. Persze ez majdnem az egész hazai flóra- és faunakutatásról elmondható. A kutatások, a hiányosságok megszüntetése ha lassan is, de folyamatban van. Nincs azonban kellőképpen összefogva, központosítva, illetve az egyes kutatók egymástól függetlenül, sok esetben párhuzamos témákkal foglalkoznak. Debrecen, Szeged, Nyíregyháza, Eger, Budapest stb. mind kutatóhelyének tekinti ezt a térségünket, mintha a saját környékükön már nem lenne mit vizsgálni. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is több intézmény foglalkozik a természet feltárásával, azonban ezek is alig koordinálják munkáikat. Jellemző, hogy a kifejezetten fauna- és flórafeltérképezési feladatú természettudományos muzeológiának ebben a hatalmas megyében mindössze egyetlen alkalmazott munkatársa van.

A gazdag itteni élővilágot, a már ismert eredményeket népszerűsítő kiadványok helyzete még siralmasabb. 1984-ben jelent meg először és utoljára olyan füzetke, amely kellő színvonalal tárgyalta az akkor éppen megalakult Zempléni Tájvédelmi Körzet értékeit. Évtizede elfogyott már: példányai keresett ritkaságok. Érdeemes lenne egy újabb – természetesen bővebb – kiadásra. A Bodroghöz csodálatos ősi vízivilágának ismertetése sem lenne haszon nélküli.

Az elmúlt évtizedekben többször is szóba került – miközben a természeti táj a maga törvényei szerint szépül vagy romlik, s az emberi beavatkozások is csak a korunk pillanatnyi értékrendje alapján gazdagítják vagy szegényítik a vidéket – az Abaúj-Zempléni Nemzeti Park létrehozásának gondolata. Már jó párszor elkezdődött a szervezése, de eddig mindig megakadt valahol, a felsőbb szintek íróasztalainál. Akik e térség természeti értékeit féltik, és ezek közép- vagy hosszútávú fennmaradásáért aggódnak, a nemzeti park szintű, önálló gazdálkodású szervezet létrejöttét sürgetik. A döntéshozó tényezők és a (sajnos egyre inkább a létminimum határán tengődő) helyi lakosság jelentős része, akik nyilvánvalóan csak a maguk rövidtávú megélhetésére gondolhatnak, emiatt szűkebb látókörűek, így ezt az ügyet kevésbé támogatják. Szinte mindenki a maga egyéni elképzelése szerint próbálja formálni a tájegység napjainkig megőrzött természeti környezetét. A vidék képe magán viseli az évezredek emberi kultúrák természetalkító munkáinak nyomát: az erdészetét, vadászatát, halászatát, szőlőtermesztését és mezőgazdaságát egyaránt. Nincs olyan pont egy sem, ahol az ember ne avatkozott volna már bele a természet ősi rendjébe, de az eddigi (a történelmi időket is beleértve) antropogén hatások nem befolyásolták annyit a táj arculatát, mint az elmúlt évtizedek. Még ma is őrzi e szegény vidék a népi gazdálkodás hagyományos, a környék viszonyaihoz száz évek alatt alkalmazkodott módjait, de a globalizációra törekvő világ már megvetette itt is a lábát. Gombamódra szaporodnak itt is a hétvégi kastélyok, magánkézbe került nagy területek, miközben a helyi lakosság alig tud megélhetést találni szülőfalujában. Sorra öregednek, halnak ki a hegyközi települések. Nem tudhatjuk, hogy az újabban tömegekre építő idegenforgalom milyen hosszabb távon érzékelhető károkat okozhat, amelyek egy jó része még eszünkbe sem juthat.

Meg kellene próbálni a tájegység egészének hosszabb távú fenntartható fejlődését modellezni, mert bizonyos az, hogy természeti értékeink fogyóban vannak. Nagyon valószínű, hogy tájunk képét, az itt egyelőre még őrzött ritka növény- és állatfajok, gombák populációit csak úgy tudjuk későbbi évtizedekre megőrizni, ha nem hagyjuk teljesen a maga rövid távú gazdasági érdekeit figyelembe vevő, szűkebb vagy tágabb környék természeti adottságait semmibe vevő fejlesztők és terjeszkedők belátására, mit hagynak élve. Azt mondhatjuk, hogy az abaúji és zempléni természeti értéke ma még bőven vannak. Ezekre büszkének kell lennünk, mert Európában már nincsenek meg ezek, hiszen ők nem tudták a maguk számára megőrizni. Tudnunk kell, hogy a természet kincsei, amelyek ma még bőségesen látszanak, egyszer elfognak, mint Telkibánya aránya, s akkor utódaink élete a mostaninál még ínségebb lesz. Vigyázzuk tehát ezeket, hogy unokáink is olyan szépnek láthassák az abaúji és zempléni tájakat, mint magunk.